

Retaule de Santa Cristina de Corçà**Text: Saga Esedin Rojo**

Miquel Torell (atribuït)

Darrer quart del segle XV

Oli, tremp /fusta

264 X 185 cm

Museu d'Art de Girona. Núm. reg. MDG 290

Fons Bisbat de Girona

Una obra d'art, més enllà de la història que representa, conté molta informació sobre l'època en què es va crear. És possible que ni tan sols els artistes del passat fossin conscients que la manera de representar un cap o de vestir un personatge aportaria dades tan valuoses als observadors del futur. Concretament, pel que fa a la moda, una obra pot proporcionar coneixements sobre una època determinada, ja que els autors, malgrat representar personatges històrics o divinitats, els vestien seguint la moda contemporània. Aquest retaule gòtic tardà va presidir l'absis de l'ermita de Santa Maria de Corçà fins a l'any 1904. El suposat autor, Miquel Torell, plasma aquí la història de la santa italiana Cristina de Bolsena, que va patir tortures i va morir per professar la fe cristiana. Tot i que es creu que aquesta santa va viure a finals del segle III, aquí apareix vestida segons la moda de finals del segle XV, igual que la resta de personatges del retaule que l'envolten.

Aquest retaule, procedent de l'ermita gironina de Santa Maria de Corçà, representa la vida i la passió de santa Cristina de Bolsena. L'autoria de la peça s'atribueix a Miquel Torell, actiu a Girona i al Rosselló francès durant el darrer terç del segle XV.

El relat hagiogràfic de santa Cristina, força tardà, té poca fiabilitat, però algunes restes arqueològiques demostren que, ja al segle IV, es retia culte a una santa amb aquest nom a la petita localitat italiana de Bolsena. Explica la llegenda que aquesta jove, que va viure en temps de Dioclecià, va rebutjar la religió pagana per abraçar la fe cristina, cosa que va provocar la ira del seu pare. El seu progenitor va tancar-la en una torre i va manar que l'assotessin, però com que ni tan sols així va aconseguir que canviés d'opinió, Cristina va ser sotmesa a diverses tortures. De totes en va sortir indemne fins que una fletxa li va travessar el cor. A la gran taula central, la santa hi apareix amb la palma del martiri i un llibre il·lustrat a la mà. La resta de taules narren la seva història, excepte la del Calvari a la imatge superior central i la del Crist envoltat pels instruments de la Passió a la imatge inferior.

Estilísticament, l'obra presenta determinades característiques formals que la connecten encara amb l'art gòtic: la geometria predominant, els fons daurats i els elements manllevats de l'arquitectura gòtica tardana, com els arcs conopials. No obstant això, altres aspectes revelen la influència renaixentista: només cal observar l'ús entusiasta de les rajoles que fa l'autor per marcar la perspectiva lineal i altres detalls, més subtils, com ara el cap inclinat, en escorç, de l'home situat darrere la creu del Calvari.

De la mateixa manera que aquests trets estilístics ens permeten situar cronològicament la creació del retaule, la roba que porten els personatges també ens dona pistes sobre l'època. I és que els artistes no pretenien ser històricament rigorosos a l'hora de vestir les seves figures; ho feien seguint la moda del seu temps. Ara bé, no hem d'interpretar aquest tipus de documents literalment, ja que la roba és una eina de caracterització i el fet que les persones representades apareguin vestides d'una manera determinada no significa que tothom, en aquella època, seguís exactament aquesta moda. Tanmateix, aquí sí que hi observem trets generals corresponents a l'estil de la moda de la segona meitat del segle XV. Alguns homes, per exemple, duen gipons curts cenyits a la cintura i amb faldons. No obstant això, el fet que alguns vagin sense mitges no significa que anar ensejant la roba interior fos tendència a l'Espanya de finals del segle XV. Tampoc ho era portar els borseguins (botes de cuir molt fi i flexible) mig caiguts i arrugats. Però aquí aquesta vestimenta poca cuidada dels botxins serveix com a metàfora del seu desordre intern.

Quant a la santa, a la taula central hi apareix representada amb un magnífic mantell de vellut de seda decorat amb motius vegetals i rivetejat amb pedres precioses. Aquest tipus de tela és típic del moment històric que ens ocupa. Des de mitjan segle XV, l'emigració de sedaires italians a València havia impulsat definitivament l'elaboració de velluts de gran qualitat a Espanya, i la tècnica va continuar enriquint-se a tots dos països durant el segle XVI.

Hi ha un altre detall de la indumentària de santa Cristina que val la pena destacar: la seva sabata, un xancle o *alcorque* en castellà. Aquestes sandàlies amb sola de suro, obertes per darrere i sovint també per davant, abundants a la iconografia de finals del segle XV, havien arribat a la península Ibèrica amb la dominació romana. A la seva *Història natural*, l'autor llatí Plini el Vell (23-79 dC) parlava de l'alzina i deia que la seva escorça, de la qual s'extreu el suro, servia entre altres coses per fabricar les «sabates d'hivern» de les dones. Efectivament, el suro té el gran avantatge de ser lleuger, aïllant i impermeable, cosa que el convertia en un material idoni per fabricar sabates que protegissin els peus del fred i la humitat dels carrers. Aquest costum romà que, com diem, es va importar a la península Ibèrica, va ser adoptat pels àrabs d'Al-Andalus. De fet, el terme castellà *alcorque* prové de l'àrab: està format per l'arrel *qurq* (que prové al seu torn del nom llatí de l'alzina, *Quercus suber*) més l'article definit *al*. Diversos testimonis ens indiquen que a Al-Andalus la fabricació de sabates amb sola de suro estava estrictament regulada i que suposava una mostra del *savoir faire* dels artesans. De fet, als tractats que regulaven el bon funcionament dels mercats s'establien multes elevades contra aquells artesans que utilitzessin suro vell per a les soles o costures mal fetes. Però aquesta moda no va ser un atribut exclusiu de la població musulmana, també es va expandir per l'Espanya cristiana, tal com demostra el fet que l'autor d'aquest retaule hagi calçat amb aquestes sabates una santa.

El suro utilitzat per a les soles mai es deixava vist, sinó que es cobria amb materials com ara el cuir o la tela. Per a les sabates més sumptuoses s'utilitzava el cordovà, un cuir de boc adobat amb substàncies vegetals específiques, com ara els tanins obtinguts del sumac. Ja al segle VIII, la ciutat de Còrdova (d'on ve el nom «cordovà») abastia els mercats occidentals d'aquest tipus de pell per a la fabricació de calçat de luxe. Veiem que la sabata daurada que surt de sota el vestit de santa Cristina està decorada amb motius estampats. Si haguessin existit de veritat, aquests xancles o *alcorques* s'haurien fet amb cuir gofrat recobert amb pa d'or, ja que era la pell, i no la tela, el que s'estampava i daurava. Així, malgrat que a primera vista pot semblar una sabata senzilla, remet a models molt cars. Com es pot observar a la imatge, la santa no duu

Retaule de Santa Cristina de Corçà. Museu d'Art de Girona. Núm. reg. MDG 290. Fons Bisbat de Girona

el xancle sobre el peu nu, sinó sobre una mena de mitjó blanc. Aquesta peça, feta de tela o pell molt fina, sempre apareix acompanyant els xancles a la iconografia.

Aquest calçat no estava reservat a les dones; els homes també el duïen. Ara bé, mentre que les soles dels *alcorques* masculins gairebé mai no sobrepassaven els dos dits d'alt, les soles dels femenins van començar a créixer i van donar lloc a exemplars més aviat extravagants. Al Kunsthistorisches Museum de Viena, per exemple, n'hi ha un parell del segle XVI de 21 cm d'alt. Aquestes sabates altes, també amb sola de suro però essencialment femenines, són més conegudes amb el nom de «tapins», *chapines* en castellà. Els tapins van estar de moda fins a finals del segle XVII a Espanya. Els moralistes els van criticar durament i alguns van arribar a dir que els més treballats, recoberts d'or, plata i pedres precioses, eren la causa de la ruïna del país. Els homes de lletres es mofaven de la manera com hi caminaven les dones. A començament del segle XVII, Francisco de Quevedo es queixava amargament del fet que l'aspecte de les dones portava a l'engany, que el seu maquillatge, vestimenta i calçat les convertia en un miratge: «Dígote que nuestros sentidos están en ayunas de lo que es mujer y ahitos de lo que le parece. Si la besas te embarras los labios; si la abrazas, aprietas tablillas y abollas cartones; si la acuestas contigo, la mitad dejas debajo la cama en los chapines».

Santa Cristina no duu tapins en aquest retaule. No obstant això, malgrat que els seus xancles o *alcorques* de cuir daurat són sobris en altura, pels materials emprats són una peça que a la societat d'aquell moment només es podien permetre els més acabats. Són, sens dubte, uns xancles a l'altura de la majestuositat que l'autor ha volgut conferir a la imatge d'aquesta santa italiana.